

MARTIN

Fordította: Gáspár Csaba László

BUBER

Istenfogyatkozás

*Vizsgálódások vallás
és filozófia kapcsolatáról*

KÉT BESZÉLGETÉS TÖRTÉNETE

Két beszélgetésről akarok beszámolni. Egy olyanról, amely látszólag úgy ért véget, ahogyan bármelyik beszélgetés befejeződhet, és igazából mégis lezáratlan maradt. És egy olyanról, amely látszólag megszakadt, és mégis teljessé vált, ahogyan csak ritkán történik meg beszélgetésekkel.

Mindkét beszélgetés tétje Isten volt – a fogalom, a név –, de nagyon különböző módon.

* * *

Három egymást követő este egy közép-németországi iparváros népfőiskoláján tartottam előadást, melynek tárgya ez volt: „A vallás mint valóság”. Mondanivalóm lényege egyszerű megállapítás volt: a „hit” nem az ember lelkében kavargó érzés, hanem az ember belépése a valóságba, a megcsonkítatlan, a megrövidítetlen, a *teljes* valóságba. Egyszerű megállapítás ez, ám ellentmond a szokásos gondolkodásnak. Így hát,

hogy megvilágítsam, három estére volt szükség, éspe-
dig nem csupán három előadásra, hanem még három
vitára is, melyek az előadásokat követték. Ezeken a
vitákon feltűnt nekem valami, és nyomasztóan hatott
rám. A hallgatóság nagy részét láthatóan munkások
alkották, de közülük senki sem emelkedett szólás-
ra. A fölszólalók, akik kérdésekkel, kételyekkel és
különféle gondolatokkal álltak elő, jobbára diákok
voltak (a városnak ugyanis híres, nagy múltú egyete-
me van), ámbár mindenféle más kör is képviseltette
magát. A munkások hallgattak. Csak a harmadik este
végén derült fény a számomra már-már fájdalmassá
vált hallgatás nyitjára. Egy fiatal munkás lépett hoz-
zám, s így szólt: „Tudja, efféle helyeken nem tudunk
mi beszélni, de ha van kedve holnap összejönni ve-
lünk, megbeszélhetnénk egyszer együtt az egészet.”
Magától értődően beleegyeztem.

A következő nap vasárnap volt. Ebéd után men-
tem a megbeszélte helyre, s ez alkalommal egymás
között beszélgettünk csaknem egészen estig. Volt
közöttük egy éppenséggel már nem fiatal munkás, aki
minduntalan magára vonta tekintetemet, mert úgy
figyelt, mint aki egyetlen szót sem akar elszalasztá-
ni. Manapság nem gyakori az ilyesmi, leginkább még
munkások között fordul elő, akiket nem a beszélő
személye köt le, mint oly gyakran a polgárokból álló
publikumot, hanem mondanivalója. Emberemnek

igen érdekes arca volt. Egy óflamand oltárképen, mely a pásztorok imádását ábrázolja, az egyik pásztornak van ilyen arca, annak, aki széttárja karját a jászol előtt. Igaz, a velem szemben ülő férfi nem úgy tűnt, mintha hasonló öröm kerítené hatalmába, arca sem volt oly derűs, mint a pásztoré a képen, de le lehetett olvasni róla, hogy figyel és elgondolkodik, s mindkettőt éppoly komótosan, mint amilyen nyomatékosan teszi. Végül ő is megtörte hallgatását. „Nekem”, magyarázta komótosan és nyomatékkal, azt a fordulatot ismételve el, melyet a csillagász Laplace, a világ keletkezéséről szóló Kant–Laplace-féle teória egyik megalkotója a Napóleonnal folytatott beszélgetés során mondott volt, „nekem az a tapasztalatom, hogy erre az »isten«-hipotézisre nincs szükségem, hogy kiismerjem magam a világban.” A „hipotézis” szót úgy ejtette ki, mintha látogatta volna annak a jelentős természetkutatónak az előadásait, aki ebben az ipari és egyetemi városban tanított, s kevéssel azelőtt nyolcvanöt évesen halt meg; ő szeretett hasonló tónussal beszélni, mikor nem zoológiáról, hanem világnézeti kérdésekről volt szó, jóllehet ő maga a természetről vallott eszméje számára nem vetette meg az „Isten” megjelölést.

A férfi tömör kijelentése szíven ütött, mélyebb felszólításnak és kihívásnak éreztem, mint a többit, melyet intéztek hozzám. Mindezideig, bár nagyon

komolyan, mégis bizonyos lazasággal beszélgettünk. Most egyszerre szigorú és kemény lett minden. Milyen irányból feleljek, hogy megválaszoljak ennek az embernek? Egy pillanatra eltöprengtem ezen a feszültté vált légkörben. Felötlött bennem, hogy meg kellene ingatnom a természettudományos világnézetébe vetett biztonságát, mellyel egy olyan „világ”-ra gondol, amelyben az ember „kiismeri magát”. Milyen világ is az? Amit mi világnak nevezünk általában: a világ, amelyben ott a cinóbervörös és a fűzöld, a D-dúr és a h-moll, az alma íze és a vermut zamata, az „érzéki világ” – ez a világ egészen más, mint a sajátos érzékeink amaz elképzelhetetlen folyamatokkal való összetalálkozásának az eredménye, melyek lényegét mindegyre hiába iparkodik meghatározni a fizika. A vörös szín, amit látunk, nincs sem ott a „dolog”-ban, sem itt a „lélek”-ben – a kettő egymásra villanásában lobban föl, s addig ontja színét, míg épp egy vörös-érzékeny szem és épp egy vöröslő „rezgés” áll egymással szemben. Hol is van tehát a világ és bizonyossága? Az ismeretlen „objektumok” ott, a látszólag ismert és mégis megragadhatatlan „szubjektumok” pedig itt, s a kettő oly valóságos, ám mégis oly elillanó találkozása, a „jelenségek” –, vajon nem alkotnak ezek három külön világot, amit azután már egyáltalán nem fog át valami végső, egyetlen világ? Hol az a „hely”, amelyen e három, egymás elé helyezett világot képesek len-

nénk egybe-gondolni; mi a lét, amely ennek az oly kérdéssé vált „világnak” szilárd tartást ad?

Mikor a végére értem, néma csönd honolt az immár alkonyodó teremben. Majd a pásztorábrázatú férfi fölvolta súlyos szemhéját, melyet egész időn át leeresztve tartott, rám emelte tekintetét, és komótosan, nyomatékosan így szólt: „Igaza van.”

Zavartan ültem vele szemben. Mit tettem? Elvezettem annak a szobának a küszöbére, amelyben az a fölséges elképzelés trónol, melyet Pascal, a nagy fizikus, és Pascal, a mélyen hívő a filozófusok istenének nevez. Ezt akartam? Akihez odavezetni akartam, nem az a „másik” volt inkább, az, akit Pascal Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének nevez, az, akit megszólíthat az ember?

Alkonyodott, későre járt. Másnap reggel el kellett utaznom. Nem maradhattam – pedig tulajdonképpen azt kellett volna tennem –, nem maradhattam ott, hogy belépjek a gyárba, ahol a férfi dolgozott, hogy munkatársa legyek, vele együtt éljek, elnyerjem élete bizalmát, segítsék neki, hogy velem együtt járja be annak a teremtménynek az útját, aki a teremtést *elfogadja*. Már csak pillantását viszonzozhattam.

* * *

Röviddel ezután egy nemes, idős gondolkodó vendége voltam. Egy konferencián ismerkedtem meg vele, ahol mindketten előadást tartottunk: ő a népiskoláról, én a népfőiskoláról. Ez hozott össze bennünket, mert egy véleményen voltunk abban, hogy a „nép” szó mindkét esetben azonos értelemben veendő. Akkoriban kellemesen meglepett, hogy az acélszürke hajú férfi beszéde kezdetén arra kért bennünket, felejtünk el mindazt, amit könyvei alapján filozófiájáról tudni véltünk: az utóbbi években – s ezek háborús évek voltak – a valóság oly közel hatolt hozzá, hogy újból kellett mindent szemügyre vennie s éppenséggel újólag átgondolnia is. Öregnek lenni, bizony, remek dolog, ha az ember nem felejtette el, mit jelent *elkezdeni*. Ez az ember, meglehetősen idős korában tanulta meg igazán. Csöppet sem akart fiatalnak mutatkozni, tartotta magát korához, ám fiatalos, kezdésre termett módon.

Egy másik, nyugatra fekvő egyetemi városban élt. Amikor az ottani teológusok meghívtak, hogy beszéljek nekik a próféciáról, nála laktam. Házában igen jó légkör uralkodott: az a szellem, mely átjárni akarja az életet, és nem írja elő, hol nyíljék meg számára.

Az egyik reggel korán fölkeltem, hogy korrektúrárt olvassak. Előtte való este kaptam meg egy könyvem előszavának első nyomdai levonatát, s mivel ez az előszó amolyan vallomás volt, még egyszer igazán alaposan el akartam olvasni, mielőtt nyomtatni kez-

denék. Fogtam hát, és lementem a dolgozószobába, melyet fölkináltak arra az esetre, ha szükségem lenne rá. A házigazda azonban már ott ült az íróasztalánál. Üdvözlés után nyomban megkérdezte, mi van a kezemben, s amikor megmondtam, azt kérdezte, nem lenne-e kedvem fölolvasni. Szívesen ráálltam. Barátságosan, de szemlátomást meglepődve, sőt, növekvő idegenkedéssel hallgatta. Mikor a végére értem, előbb habozva, majd a dolog súlyosságától sodortatva, egyre szenvedélyesebben így szólt: „Mivel magyarázza azt, hogy lépten-nyomon »Isten«-t mond? Hogyan várhatja el, hogy olvasói úgy értsék e szót, ahogyan ön szeretné? Hiszen amire ön gondol, mikor e szót kimondja, az olyannyira túlemlkedik mindazon, amit az ember megragadhat és fölfoghat, márpedig ön épp erre az emelkedettségre gondol. Mikor azonban e szót kiejti, ezzel egyszerűen odaveti, hogy bárki hozzáférközhessék. Az emberi beszéd mely szavát ferdítették el, szennyezték be, gyalázták meg úgy, mint ezt?! A tengernyi ártatlan vér, melyet kiontottak érte, megfosztotta ragyogásától. A tömérdek igazságtalanság, melyet elfödnie és megszenvednie kellett, eltörölte jellegzetes vonásait. Amikor azt hallom, hogy »Isten«-nek nevezik a Legfölségesebbet, olykor bizony úgy hangzik fülemnek, mint valami káromlás.”

Lobogott a gyermekien tiszta szempár. Hangja is lángot vetett. Kis ideig némán ültünk egymással

szemben. A szobát elöntötte a kora reggel világossága. Úgy éreztem, mintha a fényből erő áramolnék belém. Amit akkor feleltem, ma már nem tudom elismételni pontosan, csak körvonalaiiban.

„Igen”, mondtam valahogy így, „minden emberi szó közül erre nehezedik a legtöbb teher. Nincs még egy szó, mely ennyire beszennyeződött, ennyire szétfeszlett volna. Ám épp ezért nem szabad lemondanom róla. Nemzedékek hengerítették e szóra félelemtől szorongatott életük terhét, és a földre préselték: most a porban fekvő hordozza összes terhüket. Vallási pártoskodásaikkal emberek nemzedékei szaggatták ízekre; öltek érte és meghaltak érte; hordozza ujjuk nyomát és minden csepp vérüket. S mégis, hol találhatnék olyan, hozzá hasonló szót, mellyel a Legfölségesebbet jelölhetném? Venném bár a legtisztább, legszükségesebb fogalmat a filozófusok legföltettebb kincstárából, csak valami hűvös gondolati képet marcolnék, nem pedig a jelenlétét idézném meg annak, akire én gondolok, azét, akit szörnyű életünkkel és halálunkkal emberek nemzedékei magasztaltak az égbe és aláztak a porba. Reá gondolok én, Őreá, akire a pokol kínozza, egeket ostromló emberi nemzedékek gondolnak. Igaz, torz alakokat rajzolnak, és azt írják a kép alá: »Isten«; legyilkolják egymást, és azt mondják: »Isten nevében tettük.« De amikor eloszlik minden tévhit és ködkép, amikor a legmélyebb magány

homályában az Ő színe előtt állnak, s már nem azt hajtogatják mindegyre: „Ő, Ő», hanem így sóhajtának föl: »Te«, ezt kiáltják: »Te«, az Egyetlent szólítják mindannyian, s ha ekkor hozzáteszik is: »Isten«, vajon e szó nem a valódi Istent jelöli, Őt, akit mindannyian szólongatnak, az Élőt, az ember gyerekének Istenét? Nem Ő az, aki csakugyan hallja kiáltásukat? Aki – *meghallgatja?* S nem épp ezáltal szentelődött meg az »Isten« szó, az esdeklő fölkiáltás szava, a *névvé* vált szó minden emberi nyelven mindörökre? Becsülnünk kell azokat, akik azért számúzik e szót, mert lázadnak a jogtalanság és a jogtiprás ellen, melyek oly szívesen hivatkoznak »Isten«-től nyert meghatalmazásra – ám elvetnünk mégsem szabad. Megértem azokat, akik azt javasolják, ne beszéljünk, hanem hallgassunk egy ideig a »végső dolgok«-ról, hogy a szavak, melyeket rosszul forgattunk, megtisztuljanak. Csakhogy nem ez megtisztításuk útja. Mi nem moshatjuk tisztára az »Isten« szót, teljesen tisztára; de fölemelhetjük a földről beszennyezett és szétfeslett állapotában, és kifeszíthetjük halálos gondunk órája fölé.

Teljes világosság volt a szobában. A fény már nem áradt befelé, betöltött mindent. Az idős férfi fölállt, hozzám lépett, kezét vállamra tette, és így szólt: „Tegeződhetnénk...” Beszélgetésünk, íme, beteljesedett. Mert ahol ketten igazán együtt vannak, Isten nevében szólíthatják egymást: te...